

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра суспільних дисциплін

*І Всеукраїнська студентська
археологічна конференція*

**СТАРОЖИТНОСТІ, ПАМ'ЯТКИ,
АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ
УКРАЇНИ – ПОГЛЯД МОЛОДИХ
ВЧЕНИХ**

20 ЛИСТОПАДА 2024 РОКУ

Хмельницький – 2025

Рецензенти:

Квітковський В. І. – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії, археології та гуманітарних наук Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, науковий співробітник Відділу археології Києва ІА НАН України.

Баженов О. Л. – кандидат історичних наук, доцент кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 12 від 16 травня 2025 р.) та вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 5 від 21 травня 2025 р.).

Редакційна колегія:

Шоробура І. М., ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор (гол. ред.);

Островий В. М., завідувач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат історичних наук, доцент (заст. гол. ред.);

Семенчук С. О., кандидат історичних наук, доцент (відп. ред.);

Бучківська Г. В., декан гуманітарного факультету Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор;

Галус О. М., проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор;

Поліщук О. С., проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор філософських наук, професор.

С 77 Старожитності, пам'ятки, археологічні знахідки України – погляд молодих вчених: матеріали І Всеукраїнської студентської археологічної конференції (м. Хмельницький, 20 листопада 2024 р.) [І. М. Шоробура (гол. ред.), В. М. Островий (заст. гол. ред.), С. О. Семенчук (відп. ред.), Г. В. Бучківська та ін.]. Хмельницький: ХГПА, 2025. 60 с.

Збірник матеріалів Всеукраїнської студентської археологічної конференції, що висвітлює актуальні питання старожитностей, пам'яток та археологічних знахідок України. Адресований широкому колу читачів, включаючи студентів, науковців, вчителів закладів загальної середньої та вищої освіти та всіх, хто цікавиться археологічною спадщиною України.

©Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2025

© Автори статей

2. Маярчак С. П. Археологічні пам'ятки IX-XIII ст. Лівобережжя Середнього Подністров'я. Кам'янець-подільський: ПП Мошак М. І., 2006. 96 с.

3. Баженов О. Л. Давньоруське Глибівське городище IX–IX ст. в системі оборонних споруд Середнього Подністров'я. // V Міжнародна археологічна конференція студентів та молодих учених: Київ 22–24 квітня 1997 р. Наукові матеріали / Ред. кол. Андросчук Ф. О. Малєєв Ю. М. та ін. Київ: Київський нац. ун-т. 1997. С. 212–215.

4. Маярчак С. П. Звіт про археологічні розвідки на території Новоушицького й Віньковецького районів Хмельницької області у 2005 р.// НА ІА НАНУ. 2006. 19 арк.

Сівак Максим

студент групи І-316

гуманітарного факультету

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Науковий керівник – к. і. н., доцент **Семенчук С. О.**

Археологічні дослідження ружичанського могильника Черняхівської культури

Ружичанський могильник, розташований у межах річки Дністра та Південного Бугу, є важливою археологічною пам'яткою, що дає змогу відтворити картину життя та поховальних обрядів місцевого населення в кінці II — початку IV століття н. е. Вивчення цього некрополя дозволяє простежити етапи розвитку черняхівської культури, а також взаємодії місцевих традицій з сусідніми культурами.

Ключові слова: *Ружичанка, могильник, поховання, Черняхівська культура, поховальний обряд.*

Стратиграфічний аналіз археологічних досліджень Ружичанського могильника надає важливу інформацію про період його функціонування. Поховання, що перекривають одне одного, дозволяють більш точно датувати різні етапи використання некрополя. Дослідження показують, що могильник розвивався протягом кількох століть, починаючи з кінця II століття н. е. і, ймовірно, тривав до початку V століття [3, с. 140].

Поховання № 13 та 23 є яскравим прикладом стратиграфічного перекриття, що дозволяє точно визначити часові межі для кожного з них. Поховання 13, що розташоване на більш високому рівні, можна віднести до кінця III – початку IV століття, а нижче розташоване поховання 23 датоване серединою III століття. Такий стратиграфічний підхід дає змогу глибше зрозуміти процеси, що відбувалися на цьому некрополі протягом століть

Крім того, поховання 15 та 17, а також поховання 27 та 29 також демонструють аналогічне стратиграфічне перекриття, що дозволяє встановити чітку хронологію різних етапів використання цього могильника

Дослідження, проведені на могильнику Ружичанка, доповнюють результати вивчення соціальної стратифікації черняхівського суспільства. Ідея про те, що кількість посудин у поховальному інвентарі може бути критерієм для оцінки соціального розшарування, належить В. П. Петрову, який виділяв у Маслівському могильнику кілька соціальних груп, зокрема «верхню» верству, дві «проміжні» та прошарок із низьким рівнем достатку [5, с. 116]. Ця ідея була детальніше опрацьована Н. М. Кравченко на основі інгумацій із північною орієнтацією: вона запропонувала поділ на три археолого-соціологічні типи (АСТ) поховань з 1-2 посудинами (перший АСТ), 3-6 посудинами (другий АСТ), 7-9 посудинами (третій АСТ) і, нарешті, ті, які містили від 9 до 16 посудин-«жертвоприношень» (підтип «а» третього типу) [2].

Хоча деякі з цих ідей із врахуванням нових даних піддаються критиці, більшість залишається актуальною. Проте через певні обмеження (відсутність інформації про розмір могил, неточності у визначенні кількості жертвоприношених посудин) лише деякі критерії можуть бути використані в цьому дослідженні. Матеріали Ружичанки дозволяють аналізувати: 1) кількісний і якісний склад поховального інвентаря; 2) розташування могил на території могильника. Відповідно до класифікації Н. М. Кравченко, поховальний інвентар складається з чотирьох категорій:

Категорія А — предмети, що потрапили в могилу як «жертвоприношення» (керамічний посуд і скляні кубки),

Категорія Б — речі особистого використання і одяг,

Категорія В — предмети виробничого, побутового, символічного та культового призначення, які вказують на професію та соціальний статус.

Категорія Г — кераміка, скляні кубки та інші речі, спеціально пошкоджені, розбиті або змінені під впливом вогню, що, ймовірно, сталося під час тризни [4, с. 77-136].

2. Типи поховань та особливості обряду поховання

Поховання Ружичанського могильника демонструють характерні риси черняхівської культури. Одним з основних елементів цього обряду є тілопокладення, спрямоване на північ або захід. У період початку функціонування некрополя (кінець II – початок III століття) домінувала орієнтація похованих головою на північ. Однак пізніше, з розвитком культури, ми бачимо поступову зміну цього обряду — від північної орієнтації до західної, що свідчить про зміни в релігійних та культурних уявленнях населення.

Крім орієнтації кістяків, важливим елементом є інвентар поховань. Під час дослідження Ружичанського могильника було виявлено різноманітні предмети побуту, які допомагають реконструювати повсякденне життя людей цього періоду. Особливо важливими є бронзові фібули, які зустрічаються в кожному другому похованні. Ці предмети є характерними для черняхівської культури і мають різні варіанти виконання

Могильник Ружичанка є прикладом двообрядового поховання. У ньому представлені як інгумації, так і кремації. Інгумації, що складають 34 поховання, орієнтовані здебільшого на північ (33 поховання) та одне на захід. Серед кремацій (38 поховань) 37 є ямними і 1 урновою. Окрім того, присутній кенотаф. Чітко простежується локалізація поховань залежно від обряду: кремації розташовані у західній частині могильника, тоді як інгумації — у східній. Зона інгумацій умовно поділена на дві частини — північну та південну, де зосереджені поховання з інвентарем [1, с. 112].

Загалом інвентар супроводжував 28 могил (38 %), серед яких 24 інгумації та 3 кремації. Визначення статеві-вікового складу похованих у Ружичанці базувалося на даних розкопок та коментарях антрополога Т. А. Рудич, а також на аналізі супровідного інвентаря. Для визначення статі використовувалися характерні ознаки, які розподіляються на три групи: 1) чітко маркують стать похованого; 2) переважно належать одному із статей, але можуть зустрічатися в іншого; 3) загальні ознаки. Ознаки, що вказують на чоловічі поховання,

включають предмети озброєння та гральні жетони; жіночі – фібули, дзеркало, два і більше прясла, клюковидну шпильку, ключі. Чоловікам частіше притаманні пряжки, кільця, шила, ножі, монети; жінкам – фібули, намисто, підвіски-амулети, скроневі кільця, ножиці та пінцети. Деякі предмети, такі як фібули, браслети, гребені, могли зустрічатися в обох статей [1].

На могильнику Ружичанка було зафіксовано кілька випадків потривожених поховань та перекриття могил. Загалом було виявлено 12 потривожених поховань (пункти 2-4, 8-11, 21, 23, 24, 26, 43), з яких інвентарні комплекси зазнавали порушень удвічі частіше, ніж безінвентарні. Серед потривожених інвентарних поховань виявлено такі поховання, як 2, 4, 8, 9, 11, 21, 23 і 24, тоді як до безінвентарних належать поховання 3, 19, 26 і 43. У безінвентарному похованні (27) було виявлено незвичне розташування кісток, що, ймовірно, вказує на його пізніше захоронення за поховання 29, про що свідчать стратиграфічні дані. Цікаво, що ритуальним порушенням зазнали навіть дитячі поховання (21, 23, 24), що є нетиповим для черняхівського обрядового поховання і трапляється здебільшого на пам'ятках західного регіону [2, с. 145-155].

Випадки перекриття могил також були виявлені в трьох місцях (пункти 15/17, 13/23, 27/29). Однак лише у випадку поховання 27/29 верхнє (пізніше) поховання 27 мало значну відмінність в орієнтації – голова на північний захід, тоді як нижнє поховання 29 було орієнтоване на північ. У решті випадків обидва поховання були орієнтовані в одному напрямку – на північ з незначними відхиленнями. Це може свідчити про подальші поховання на родинні ділянки або ж випадкове порушення попередніх поховань через зникнення зовнішніх надземних маркерів. Важливо зазначити, що всі ці випадки перекриття зафіксовані лише у північній зоні інгумацій, що може свідчити про еволюцію родинних ділянок на кладовищі.

3. Археологічні знахідки: бронзові фібули та кераміка

Серед найважливіших археологічних знахідок на Ружичанському могильнику слід виокремити бронзові фібули, які датуються кінцем II – початком III століття н. е. Так, у похованні 24 була виявлена бронзова фібула з високим пластинчатим приймачем, що відноситься до кінця II століття н. е. В цьому ж похованні також знайдено кістяний гребінь тричастної конструкції, що виникає в I столітті н. е. Ці предмети свідчать про високий рівень

ремесел цього часу і вказують на наявність значних культурних зв'язків з іншими територіями

У похованні 50 була знайдена фібула, що відноситься до типу прогнутих підв'язних фібул, що характерні для кінця II – початку III століття. Цей тип фібул також є широко поширеним у черняхівській культурі. Усі ці знахідки підтверджують, що могильник функціонував у часи активної взаємодії з іншими культурами, зокрема римською [1, с. 129].

Кераміка Ружичанського могильника представлена здебільшого гончарними виробами. Миски «відкритого» типу, знайдені в похованнях, мають схожі риси з виробами зарубинецької культури, це підтверджує наявність певних культурних впливів та зв'язків між різними регіонами. Однак кераміка Ружичанського могильника має власні риси, що дозволяють віднести її до черняхівської традиції [1, с. 127].

Отже, таким чином Ружичанський могильник надає цінну інформацію про культурні та етнічні зв'язки місцевого населення з іншими народами. Так, на основі знайдених предметів можна стверджувати про вплив зарубинецької та пшеворської культур на розвиток черняхівської. Виявлення таких елементів у кераміці, як традиції зарубинецької культури, свідчить про певний культурний обмін між населенням південного заходу України та іншими етнічними групами

Археологічні знахідки Ружичанського могильника також засвідчують про зв'язки з римським світом. Зокрема, знайдений римський денарій Траяна є яскравим свідченням того, що досліджуваний регіон був частиною більш широкої економічної та культурної мережі Римської імперії

Список використаних джерел та літератури

1. Винокур І. С. Ружичанський могильник. Могильники Черняхівської культури. 1979. С. 112-136.
2. Винокур І. С. Черняхівська культура витоки і доля. Кам'янець-Подільський: Абетка; Оіюм, 2000. 376 с.
3. Гуцал А. Ф., Якубовський В. І., Михальчишин І. Р. Археологічна спадщина Хмельницької області: Довідник. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2011. 176 с.
4. Кравченко М. М. Косанівський могильник. МІА. 1967. № 139. С. 77-115.
5. Петров В. П. Черняхівський могильник. МІА. 1964. № 116. С. 53-118.